

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA

121/1

KISWAHILI 1

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwepo Shuleni)

Muda: Saa 3

ANSWERS

Mwaka: 2017.

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A na B zenye jumla ya maswali **nane (8)**
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali matatu kutoka sehemu B. Swali la tano ni la Lazima
3. Sehemu A ina alama 40 na sehemu Bina alama 60
4. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kwa makini kifungu kifuatacho Cha habari kisha jibu maswali yanayofuata.

Vitabu ni rafiki kwa wanadamu. Viko chini ya amri siku zote. Ukurasa wa kitabu kilichopigwa chapa ni usemi bora usiotoweka maishani. Huwapa mafundisho na faida kubwa watu wazingatiapo. Vitabu ni hazina bora kuliko hazina ya mfalme yeyote katika dunia hii. Ni machimbo azizi ya usanifu, maandiko, ujuzi na maarifa. Kitabu kizuri ni rafiki, mwalimu na kiongozi wa watu katika maisha.

Iliwapasa babu zetu kwenda safari kubwa kusikiliza maneno ya mtu mwenye hekima. Sasa hekima imo katika vitabu mezani petu inatungoza. Kwa kweli, kuna vitabu vingi sana. Husemwa kwamba kuna vitabu vya kitambo, tusomavyo kisha tukavitupa. Kuna vitabu vya nyakati zote, tupendavyo kusoma mara kwa mara, kama mpenzi asomavyo mara kwa mara barua ya kipenzi chake. Hivyo, katika wakati huu uliojaa vitabu vizuri ni vibaya, uchaguzi wa vitabu ni mashaka makubwa. Tusiharibu wakati wetu ujao kwa kitabu chochote hafifu, ambacho sifa yake kubwa ni jina zuri na jalada la kupendeza tu, “nyumba nzuri si mlango, fungua uingie ndani.”

Imesemwa kwamba vitabu fulani vinapaswa kujaribiwa, yaani tupekue kurasa zake na tutazame yaliyomo, baadhi yake lazima yamezwe, yaani visomwe vyote toka jalada hata jalada na vingine vichache vimebidi kutafunwa na kuyeyushwa, yaani visomwe mara kwa mara. Ni bora kusoma kwa kujifundisha kuliko kwa kujiburudisha, ingawa kusoma kwa kujiburudisha kuna manufaa yake, hasa kwa mtu mwenye kazi ngumu. Kuna vitabu bora vya zamani na vya sasa vya kusoma vilevile. Swali tunalojiuliza visomwe vipi? Rai iliyotolewa ni kwamba ili kupata ujuzi, lazima tusome vitabu vipya kabisa, pia twaweza kusoma vitabu vya zamani kabisa ila kwa jicho la uhakiki. Ila kuna usemi usemao “ukitaka kumficha mjinga mpe kitabu.”

Vitabu vibaya vikiingia mikononi mwa vijana, akili zao huambukizwa na maongozi yake maovu. Vijana wengi hodari wameangamia, kwa sababu ya kusoma vitabu vibaya. Vitabu vizuri hutakasa, hukuza tena hustawisha akili, hujenga na tabia yetu. Vitabu vya historia hutia busara, mashairi huleta akili na hesabu huongeza werevu. Lakini kila mtu kila mtu akubali kwamba kusoma kunamsitawisha mtu.

Faida nyingine ya kusoma vitabu ni kwa mtu hasa aliyeacha masomo yake ya desturi, kwake vitabu ni aendeleo ya elimu. Aweza kufululiza masomo yake nyumbani. Kitabu kizuri ni rafiki bora kabisa atakuongoza peponi.

Maswali.

(a) Andika kichwa cha habari uliyoisoma kwa maneno yasiyozidi matano.

Jibu: Faida za Kusoma Vitabu

(b) Eleza mawazo makuu mawili ya mwandishi.

Jibu:

(i) Vitabu ni hazina ya maarifa na mwalimu bora kwa maisha ya mwanadamu.

(ii) Uchaguzi wa vitabu bora ni muhimu ili kujifunza na kujiepusha na maongozi mabaya.

(c) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika habari hii.

(i) Hazina

Jibu: Chanzo muhimu na thamani ya maarifa.

(ii) Kitambo

Jibu: Kipindi cha zamani.

(iii) Hutakasa

Jibu: Husafisha au huondoa ubaya.

(iv) Peponi

Jibu: Mahali pa furaha na mafanikio.

(d) Mwandishi anaposema “nyumba nzuri si mlango, fungua uingie ndani” anamaanisha nini?

Jibu: Mwandishi anamaanisha kwamba tusihukumu kitabu kwa jalada lake la nje, bali tutazame yaliyomo ndani kwa umakini.

(e) Nini maana ya usemi “ukitaka kumficha mjinga mpe kitabu.”

Jibu: Usemi huu unamaanisha kwamba mtu asiye na hekima hawezi kuthamini au kutumia maarifa yanayopatikana kwenye vitabu.

(f) Ili tuweze kupata maarifa, mwandishi anashauri tusome vitabu gani?

Jibu: Mwandishi anashauri tusome vitabu vipya kabisa kwa maarifa ya sasa na vitabu vya zamani kwa jicho la uhakiki.

2. Fupisha habari uliyoisoma kwa maneno mia moja na ishirini.

Jibu: Vitabu ni rafiki wa binadamu vinavyotoa maarifa na hekima isiyopotea. Vina thamani kubwa zaidi kuliko hazina yoyote duniani, na huchangia kukuza akili, tabia na ustawi wa watu. Uchaguzi wa vitabu bora ni muhimu kwa sababu vitabu vibaya vinaweza kuharibu tabia na maadili ya vijana. Vitabu vya historia, mashairi, na hesabu vina faida mbalimbali. Kusoma vitabu ni njia ya kuendelea na elimu hata baada ya masomo rasmi. Mwandishi anasisitiza umuhimu wa kusoma vitabu kwa lengo la kujifunza badala ya kujiburudisha pekee. Anashauri kuchagua vitabu vipya kwa maarifa mapya na vya zamani kwa uhakiki wa kina ili kupata hekima. Vitabu vizuri huimarisha maisha na kuelekeza watu kwenye mafanikio.

3. (a) Eleza maana ya viambishi vya O-rejeshi.

Viambishi vya O-rejeshi ni viambishi vinavyotumika katika lugha ya Kiswahili kurejelea nomino iliyotajwa awali katika sentensi nyingine. Viambishi hivi hutumika kuunganisha sentensi mbili au zaidi kwa namna inayozingatia uhusiano wa kisarufi kati ya nomino na kitenzi.

(b) Unganisha sentensi zifuatazo kwa kutumia O-rejeshi.

(i) Kanu ameleta mpira wa miguu. Ulikuwa unahitajika mpira.

Kanu ameleta mpira wa miguu uliokuwa unahitajika.

(ii) Rukia anatafuta vitabu. Vitabu vimekwisha.
Rukia anatafuta vitabu vilivyokwisha.

(iii) Gazeti lilichapwa. Gazeti limekwisha.
Gazeti lililochapwa limekwisha.

(iv) Mtoto ametekwa nyara. Mtoto amepatikana.
Mtoto aliyetekwa nyara amepatikana.

(v) Yule msichana amesimama pale. Yule msichana ni dada yangu.
Yule msichana aliyesimama pale ni dada yangu.

4. Kwa kutumia mifano, bainisha kazi mbili za mnyumbuliko na kazi tatu za uambishaji katika lugha ya Kiswahili.

(i) Kazi mbili za mnyumbuliko:

Kuongeza msamiati mpya: Mnyumbuliko huunda maneno mapya. Mfano: "cheza" → "mchezaji."

Kubainisha wakati: Mnyumbuliko hubadilisha neno ili kuonyesha wakati. Mfano: "andika" → "ameandika."

(ii) Kazi tatu za uambishaji:

Kuonyesha nafsi: Uambishaji huonyesha nafsi ya mtendaji. Mfano: "Ni-" katika "ninasoma."

Kuonyesha hali ya tendo: Uambishaji hubainisha hali ya tendo. Mfano: "me-" katika "amepika."

Kuonyesha idadi: Uambishaji huonyesha umoja au wingi. Mfano: "wa-" katika "wanaimba."

5. Mtumiaji wa lugha ya Kiswahili ambaye ni mahiri wa lugha zingine, umahiri wake hukabiliwa na changamoto mbalimbali. Kwa kutumia hoja nne na mifano, fafania changamoto hizo.

(i) Kuchanganya lugha (code-switching): Mtumiaji anaweza kuchanganya maneno ya lugha mbalimbali, hivyo kupoteza usahihi wa Kiswahili fasaha. Mfano: "Tunahitaji ku-meet kesho."

(ii) Kupoteza matamshi sahihi: Matumizi ya lugha nyingine yanaweza kuathiri lafudhi na matamshi ya Kiswahili. Mfano: Kusema "kitabu" kama "chitabu."

(iii) Kukosa istilahi za kitaalamu: Lugha nyingine zinaweza kuwa na istilahi zaidi za kitaalamu, hivyo kuathiri uwezo wa kujieleza kwa Kiswahili. Mfano: Tafsiri ya neno "software" kuwa "programu."

(iv) Kuchanganyikiwa na miundo ya sarufi: Sarufi ya lugha nyingine inaweza kuathiri muundo wa sentensi za Kiswahili. Mfano: "Nataka kwenda kuona yeye." badala ya "Nataka kwenda kumwona."

6. Bainisha matumizi ya “ki” iliyopigiwa mstari katika sentensi zifuatazo:

(i) Kiti kidogo

Kiambishi cha sifa (adjective).

(ii) Akija apewe mzigo wake

Kiambishi cha hali ya masharti.

(iii) Kitabu kimechanika

Kiambishi cha umoja wa ngeli ya ki-vi.

(iv) Kiti ki kidogo

Kiambishi cha msisitizo.

(v) Wanakisubiria

Kiambishi cha hali ya kufanyiwa.

(vi) Analima akiimba

Kiambishi cha hali ya kufuatana kwa matukio.

(vii) Atavuna alichokipanda

Kiambishi cha uhusiano wa tendewa.

(viii) Kitoto hiki sikiwezi

Kiambishi cha udogo.

(ix) Aliruka juu kihuni

Kiambishi cha mtindo.

(x) Anacheza kitoto

Kiambishi cha tabia.

7. (a) Taja na kueleza mambo muhimu saba ya kuzingatia katika kuandika kadi ya mwaliko.

- (i) Lengo la mwaliko: Eleza dhumuni kuu la mwaliko.
- (ii) Jina la mwalikwa: Taja mwalikwa mahsusi au ujumla.
- (iii) Tarehe ya tukio: Eleza tarehe kamili ya tukio.
- (iv) Mahali pa tukio: Eleza sehemu tukio litafanyika.
- (v) Muda wa tukio: Eleza muda wa kuanza na kumalizika.
- (vi) Jina la mwenyeji: Taja mwalikaji wa tukio.
- (vii) Lugha rasmi: Tumia lugha inayoeleweka na inayofaa.

(b) Jifanye wewe ni mzazi wa mwanafunzi Sikujua Kizito anayehitimu Kidato cha Sita mwaka 2017. Andika kadi ya mwaliko kuwaalika ndugu, jamaa, na marafiki.

KADI YA MWALIKO

Ndugu zangu wapendwa,

Ninayo furaha kubwa kuwajulisha kuwa mwanangu mpendwa, Sikujua Kizito, anahitimu masomo yake ya Kidato cha Sita mwaka huu wa 2017. Ili kusherehekea mafanikio haya, tunapenda kuwaalika nyote katika sherehe maalum ya kumpongeza mwana wetu.

Sherehe hii itafanyika siku ya Jumatano, tarehe 7 Juni 2017, kuanzia saa 10:00 jioni katika ukumbi wa Mikutano Hall, uliopo mtaa wa Kijitonyama, jijini Dar es Salaam.

Tafadhali fika na kadi hii kama tiketi yako ya kuingia. Kwa wale ambao hawataweza kuhudhuria, tungependa kupokea taarifa mapema kupitia namba ya simu 0754123456 au barua pepe sikutegemea.kizito@mfano.com.

Tunatarajia uwepo wako ili tuweze kusherehekea pamoja mafanikio haya muhimu katika maisha ya Sikujua.

Wako mtiifu,
Sikutegemea Kizito
Mzazi wa Sikujua Kizito

8. Waingereza na Waarabu walidumaza maendeleo ya Kiswahili wakati wa ukoloni nchini Tanzania. Thibitisha dai hilo kwa kutumia hoja nne kwa Waingereza na hoja nne kwa Waarabu.

Waingereza:

(i) Upendeleo wa Kiingereza katika elimu ya juu: Waingereza walitumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi pekee, huku Kiingereza kikipewa kipaumbele katika elimu ya sekondari na ya juu. Hii ilifanya Kiswahili kuonekana kama lugha ya daraja la pili na kupunguza motisha ya kukiendeleza.

(ii) Kutokuwepo kwa sera thabiti ya kukuza Kiswahili: Licha ya kutumia Kiswahili katika shughuli za utawala, Waingereza hawakuweka mikakati madhubuti ya kukikiza na kukiendeleza Kiswahili kama lugha ya taifa.

(iii) Kukosekana kwa vyombo vya kizalendo vya kukuza Kiswahili: Vyombo vilivyohusika na ukuzaji wa Kiswahili wakati wa ukoloni vilianzishwa na wakoloni wenyewe, na havikuwa na malengo ya dhati ya kukuza lugha hiyo kwa manufaa ya wenyeji.

(iv) Ubaguzi katika elimu: Shule za watoto wa Kiafrika zilifundishwa kwa Kiswahili, wakati shule za watoto wa Kizungu na Kihindi zilifundishwa kwa Kiingereza, hali iliyozuia maendeleo ya Kiswahili katika makundi yote ya jamii.

Waarabu:

(i) Matumizi ya Kiarabu katika elimu ya dini: Waarabu walitumia lugha ya Kiarabu katika kufundisha dini ya Kiislamu, na hivyo kupunguza nafasi ya Kiswahili katika elimu ya dini na maandiko matakatifu.

(ii) Kuweka msisitizo kwenye utamaduni wa Kiarabu: Waarabu walisisitiza matumizi ya Kiarabu katika shughuli zao za kitamaduni na kijamii, na hivyo kudhoofisha nafasi ya Kiswahili katika maeneo waliyotawala.

(iii) Kukosekana kwa maandishi rasmi ya Kiswahili: Licha ya kwamba Waarabu walitumia herufi za Kiarabu kuandika Kiswahili (Kiarabu), hawakuhimiza maendeleo ya maandishi rasmi ya Kiswahili, hali iliyochelewesha maendeleo ya lugha hiyo katika maandiko.

(iv) Kuweka Kiswahili katika nafasi ya chini: Katika maeneo waliyotawala, Waarabu waliona Kiswahili kama lugha ya kawaida na Kiarabu kama lugha ya juu, hivyo hawakutoa msukumo wa kukiendeleza Kiswahili.

Kwa ujumla, sera na mitazamo ya wakoloni hawa wawili ilichangia kudumaza maendeleo ya Kiswahili nchini Tanzania wakati wa ukoloni.

9. Eleza kazi za BAKITA na UKUTA katika kukuza na kueneza Kiswahili. Toa hoja tatu za BAKITA na hoja tatu za UKUTA.

Kazi za BAKITA (Baraza la Kiswahili la Taifa):

(i) Kuratibu na kusimamia maendeleo na matumizi ya Kiswahili nchini kote: BAKITA inahakikisha kuwa lugha ya Kiswahili inaendelea kukua na kutumika kwa usahihi katika nyanja zote za maisha ya Watanzania.

(ii) Kushirikiana na vyombo vingine katika kukuza Kiswahili: Baraza linafanya kazi kwa karibu na mashirika ya kitaifa na kimataifa, asasi, vikundi, na watu binafsi ili kuendeleza lugha ya Kiswahili na kuhakikisha inapata nafasi stahiki katika medani za kitaifa na kimataifa.

(iii) Kuhimiza matumizi fasaha ya Kiswahili na kuzuia upotoshaji wake: BAKITA inatoa miongozo na kanuni za matumizi sahihi ya Kiswahili, ikiwemo kuchapisha kamusi na vitabu vya sarufi, ili kuhakikisha lugha inatumika kwa usahihi na inabaki kuwa na maana iliyokusudiwa.

Kazi za UKUTA (Umoja wa Kutetea Ushairi Tanzania):

(i) Kukuza lugha ya Kiswahili na ushairi kwa ujumla: UKUTA inajishughulisha na kazi mbalimbali zinazohusiana na maendeleo ya Kiswahili na ushairi, kama vile uhariri wa miswada ya Kiswahili, utunzi wa mashairi, uandishi wa vitabu, na kutafsiri maandishi mbalimbali katika Kiswahili.

(ii) Kukuza utunzi wa ngonjera na kuhamasisha utunzi wa vitabu: Umoja huu unahamasisha utunzi wa kazi za fasihi zinazozingatia utamaduni wa Mtanzania, hivyo kuchangia katika kuhifadhi na kuendeleza urithi wa fasihi ya Kiswahili.

(iii) Kushirikiana na mashirika mengine katika kukuza Kiswahili: UKUTA inashirikiana na asasi mbalimbali za kitaifa na kimataifa katika kuendeleza na kueneza matumizi ya Kiswahili, hasa katika nyanja za ushairi na fasihi kwa ujumla.

10. “Kazi ya kutafsiri ina taratibu mahususi.” Fafanua dai hili kwa kueleza mambo muhimu sita ya kuzingatia wakati wa kufanya tafsiri.

Tafsiri ni mchakato wa kuhamisha maana kutoka lugha moja (lugha chanzi) kwenda lugha nyingine (lugha lengwa) kwa njia inayohifadhi ujumbe na muktadha asilia. Ili kufanikisha tafsiri bora, mfasiri anapaswa kuzingatia mambo yafuatayo:

(i) Ufahamu wa lugha zote mbili: Mfasiri anahitaji kuwa na uelewa mzuri wa lugha chanzi na lugha lengwa, ikiwa ni pamoja na sarufi, msamiati, na tamaduni za jamii zinazotumia lugha hizo.

(ii) Uelewa wa muktadha wa matini: Ni muhimu kuelewa muktadha wa matini inayotafsiriwa ili kuhakikisha kwamba maana na nia ya mwandishi zinahifadhiwa katika tafsiri. Hii inajumuisha kuelewa mada, hadhira lengwa, na lengo la matini.

(iii) Utafiti wa kina: Kabla ya kuanza kutafsiri, mfasiri anapaswa kufanya utafiti kuhusu mada husika ili kupata ufahamu wa kina na kuhakikisha usahihi wa tafsiri. Hii inaweza kujumuisha kutafuta istilahi sahihi na kuelewa dhana tata.

(iv) Kuzingatia tofauti za kitamaduni: Lugha hubeba tamaduni za watumiaji wake. Mfasiri anapaswa kuwa makini na tofauti za kitamaduni ili kuepuka tafsiri zinazoweza kuwa na maana tofauti au zisizofaa katika lugha lengwa.

(v) Uaminifu kwa matini asilia: Tafsiri inapaswa kuhifadhi maana na mtindo wa matini asilia bila kupotosha au kuongeza maudhui mapya. Hii inahitaji umakini katika kuchagua maneno na miundo ya sentensi inayofaa.

(vi) Kuhakiki na kuhariri tafsiri: Baada ya kukamilisha tafsiri, ni muhimu kupitia kazi ili kugundua na kurekebisha makosa yoyote ya kisarufi, kimantiki, au ya maana. Hii inahakikisha kwamba tafsiri ni sahihi na inawasilisha ujumbe uliokusudiwa kwa ufasaha.

Kwa kuzingatia mambo haya, mfasiri ataweza kutoa tafsiri inayowasilisha ujumbe wa matini asilia kwa usahihi na ufasaha katika lugha lengwa.

